

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64

Fylke: Vest-Agder

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Kvås

Emne: Død og begravelse

Bygdelag:

Oppskr. av: Arne Stuestøl

Gard:

(adresse): Austhei, Kvinesdal

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Ja.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke) :

SVAR

Dødsvarsler.

Dersom en traff på to fliser eller halmstrå som lå i kors, varslet det død, likeså om en så en person og det så ut som vedkommende var hodeløs, så skulle han snart dø. Kom hakkespetta og hakket i veggen, varslet den død. Likeså om reven kom inn til husveggene, eller hubroen kom og skreik: „Ber ut, ber ut.“ Også kattugla varslet død med skriket sitt: „Kle kvitt, kle kvitt.“ Feigdelusa var et sikkert merke på at den sjuke skulle dø.

Dødsleiet.

Når en skulle dø, måtte alltid presten heim og gi den døende nattverd. Når han hadde fått sakramentet, og gitt de etterlevende forskrifter for gravferden og andre bestemmelser om gården og annet, var han klar til å dø.

Tiden mellom dødsfallet og begravelsen.

Vanlig brukes uttrykket „å døy“, stundom fara eller reisa. Var en i tvil om døden var inntrått, holdt en et speil foran munnen på avdøde for å se om det dugget, eller en brent fjer under nesen. Var ingen livstegn å se, lukket en likets øyne og bandt et bind om haken for å holde munnen lukket. Så ble klokka stansa, (dersom den ikke stansa av seg sjøl som mange gamle historier beretter) og så ble vinduet åpnet.

Deretter ble naboene varslet, og liket ble vasket. I

eldre tid ble visstnok liket lagt på et bord når det var ferdigstelt, og her lå det til kista var ferdig. Nå blir det liggende i sengen til det blir lagt i kista. Sengehalmen blir ikke brent før etter liket er lagt i kista. Hår og skjegg ble stelt på (eventuelt barbert), neglene ble klipt og liket kledd.

Likkvær.

Det het å kle lik. Først tok en på likskjorta, og så ble liklakenet, likblæja som det kaltes, brett over. Liklakenet var omtrent som et vanlig overlaken og oftest av kaliko-lerret. Hadde en ikke høvelig skjorte, ble også den sydd av kaliko. Liket var heilt nedbreidd så nær som ansikt og hender. Eldre kvinner hadde hue på. Kjøp av ferdige likkvær begynte for ca. 30 år siden. De kalles oftest svøp.

I eldre tid hadde mange kista stående ferdig, men det vanligste var at en bare hadde materialer liggende, og kista ble først laga etter døden var inntrått. Det var ofte husets folk som hjulpet av mer eller mindre snekkerkyndige naboer slo sammen kista. I de eldre tider ble kista, som andre kister, satt sammen med trenagler, men det har i hvert fall de siste hundre år vært brukt spiker. Kista ble malt svart med kjønrvøk oppløst i vann. Kvitmalt kister begynte å komme i bruk omkring 1915. Det var då kjøpekister kom i bruk. Som underlag i kista bruktes høvelflis, likeså i puta.

Når kista var ferdig, ble naboene innbedt til å være med på „kistelegg“. Liket ble då flytta fra bordet til kista. Så ble kista flytta ut på låven, og etterpå skulle gjestene bevertes. Nå blir lokket skrudd fast med en gang når de som vil, har sett liket. Før ble lokket lagt på, men ble tatt av begravelsesdagen. Da skulle alle se liket før det ble sunget ut. Gravkapell har vi ikke.

Sorg.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Når det var lik på garden, laut ein fara stilt fram. Noen særskilt sørgetid var det visstnok ikke. Men det er fortalt at enker eller enkemenn ikke burde gifte seg opp att før et år var gått. De skulle sitte „moldåret", sa de gamle. Giftet noen seg før, ble det gjerne sagt: „Enkemannssorg er som albuestøt, den gar fort over." Noen særleg sørgedrakt kjenner jeg ikke til, men det var vanlig at sørgeklær skulle være svarte.

Synge ut liket.

Likferden var som regel åtte dager etter dødsfallet. Alltid på en hverdag. I Kvås kalles det likferd (likfør). Før en reiste til kirke, ble kista båret inn og lokket ble tatt av så de som ville, kunne få se liket. Derpå ble ~~XXX~~ lokket skrudd på, og to tente lys ble plasert på lokket. Så ble det sunget en salme, f. eks. §: Gå nu hen og grav min grav. Det var ofte kjøgemesteren som ledet sangen, eller en lærer hvis det var noen med i begravelsen. Noen velfarskål vet jeg ikke om ble drukket. Det var helst naboene som bar kista ut, ikke de pårørende, nå omvendt. Lysene ble tatt av, og kista ble båret ut med hodeenden først. Derpå ble den båret videre til kjørevei. Dersom det var kjørevei til gårds, ble kista satt på kjerre eller slede, og ferden begynte langs den barstrødde gårdsvei. Følget ordnet seg etterpå etter slektskap og rang, og så mange som mulig fulgte. Stort følge var stor ære. Kjørefølgets størrelse avgjordes av antall kjøretøyer. Kista ble gjerne kjørt av en med gammel, sindig hest, så tempoet ikke ble for fort. Ut for alle hus langs veien var strødd med grønt, helst granbar. I de senere år flages på halv stang.

På østheia i Kvås måtte de bære likene til Vemestad før de kunne kjøre (1892). De hadde en likstein nedenfor toppen av kleiva. Der satte de ned kista og hvilte, og

bærerne fikk en dram. § For ca. 20 år siden ble dessverre liksteinen sprengt vekk under veiutbedring.) Til kirken kjørte en langsomt, og han som kjørte liket, gikk ved siden av kjerra. Men på hjemveien gikk det fortere. Det ble ikke sunget på kirkeveien. (Et unntak var en begravelse for 135 år siden. En av følget var blitt så drukken at han begynte å tralle en brudeslått. De som hadde litt av vettet i behold hysset på ham, men enkemannen sa: „Han må vel syngja. Det er inga syrgjeleg likferd.“)

På kirkegården.

Når en var kommet til kirkegården, ble kista av noen av naboene løftet av kjerra og båret til gravstedet. Det står en bære i kirken, men den blir bare brukt av gården Kvås. Klokkingningen begynte når følget kom på Leitet, og holdt på til graven var kastet igjen. Jordfestelsen foregikk første prekesøndag etter begravelsen. Det er ikke før i de siste 25 år presten har møtt i begravelsen. Han møter opp i hjemmet og holder talen der, så det er sjelden liket blir brakt inn i kirken. Og han følger med til kirken og foretar jordfestelsen.

Graven.

Fast graver kom visstnok omkring århundreskiftet. I eldre tid grov likfølget graven når de kom fram med liket. Senere ble graven gravd på forhånd så det var bare å kaste den igjen. Også den første tid etter at det var en fast graver, kastet likfølget graven igjen. I eldre tid ble gravene nesten ikke stelt på. Nå er det våren, mai, at gravene blir stelt på.

Særlige tilfelle.

Selv mordere ble lagt i kista i gangklærne, og kista måtte løftes over kirkegårdsmuren. Liket ble gravlagt på nordsiden av kirken (sjelmorder-krona som det ble kalt.) Udøpte og for tidlig fødte vet jeg ikke noe om. Men det måtte ikke ringes for selvmordere. Nå blir de gravlagt som andre.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Gra vøl.

Gravøl kalles likferd eller i senere år begravelse.

Det var helst en mannlig slektning som ba til begravelse.

Noen særlig drakt eller fast formular kjenner jeg ikke til.

Grensene for belaget var de samme som til bryllup. Grav-

ølet varte før i 2-3 dager, til 1915 som regel 2 dager,

nå sjelden mer enn en dag. Når gjestene kom om morgenen,

ble de bevertet med kaffe og smørbrød, søsterkake o. l.

Ved hjemkomsten fra kirken fikk de middag, fersk kjøtt-

suppe med boller. Senere kaffe og kaker. En tid etter

fikk de igjen kaffe, smørbrød o. s. v. og omkring kl. 24

fikk de nattkaffe. De nærmeste slektninger var fri for

matstellet, i hvert fall første dagen. Den eller de and-

re var det ikke så nøye.

Slektningene hadde med sending: gomme eller seinere

søsterkake eller sukkerbrød. Sendingene stod heile tida

på bordet, og hver skar opp sin sending når den skulle

spises.

I eldre tid ble det både under og mellom måltidene

servert øl og dram, om kvelden gjerne en punsjebolle. Jeg

har en sølv-punsjese som har vært mye brukt. Etter 1912

har det vært lite alkoholforbruk da de fleste slutta å

brygge maltøl. Den siste begravelse med hjemmebrygd øl

fant sted i 1927. På denne tid ble det slutt med de store

fleredagers begravelser, og istedenfor sending kom kjøpe-

kranser. Riktignok kom de første kjøpekranser for ca. 50

år siden, men de ble ikke vanlige før slutten av 20-årene.

Før lagde en kranser hjemme av barlind, lyng og mark- el-

ler potteblomster. Også tyttebærlyng ble brukt. Allerede

den eldste kjøpekrans hadde silkesløyfe. Den henger ennå

i kirkens våpenhus. De fleste kranser blir liggende på

kista, bare noen få blir lagt ovenpå grava. Der ligger de

til de blir stygge og fjernes så.

Nå blir de fleste begravelser holdt på et av bedehus-

13033

ene, og bevertningen består bare i kaffe, smørbrød og kaker før og etter kirketuren. Somme har en kort andakt etter andre gangs bevertning, og de som ikke da må gå hjem, får bevertning en gang til.

Den første dødsannonse fra Kvås som jeg kjenner til, stod i 1924. Nå averterer de fleste dødsfallene.